

دو فصلنامه تفسیر پژوهی

سال دوم، شماره چهارم

پاییز و زمستان ۹۴

صفحات ۱۴۷-۱۱۸

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی*

الهام عباسی**

حسین خاکپور***

مهرناز گلی****

چکیده

اهل بیت عصمت و طهارت در تبیین و تفسیر آیات قرآن نقش به سزایی بر عهده داشته‌اند؛ علاوه بر شیعیان، مفسران اهل سنت نیز از این تفاسیر بهره جستند. آنان اغلب به فضایل و جایگاه اهل بیت (ع) در تفسیرشان اشاره داشته‌اند که خود حاکی از جایگاه والای اهل بیت (ع) در تفسیر می‌باشد؛ آنها چاره‌ای جز ذکر تعالیم اهل بیت (ع) در تفسیر و ذکر برجستگی‌هایشان ندارند. آلوسی از بزرگ مفسران اهل سنت در قرن سیزده می‌باشد که در تفسیر خود، (روح المعانی) به ذکر فضایل اهل بیت (ع) و والایی جایگاهشان، ذیل برخی آیات اشاره می‌کند. نوشته حاضر به روش توصیفی-تحلیلی با تتبع در تفسیر روح المعانی به بررسی فضایل اهل بیت (ع) در دوحوزه فضایل خاص و فضایل مشترک، می‌پردازد. البته در پاره‌ای از موارد آلوسی با دیدگاهی تردید آمیز به فضایل اهل بیت (ع) می‌نگرد.

کلید واژه‌ها: اهل بیت، فضایل، تفسیر روح المعانی، آلوسی.

* تاریخ دریافت: ۹۵/۰۶/۲۶ تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۱/۲۸

** دانشجوی کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان Abazeynab314@gmail.com

*** دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان Dr.khakupour@tho.usb.ac.ir

**** استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان. Dr. goli92@gmail.com

۱. مقدمه

اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، به عنوان حاملان قرآن مهم‌ترین تفسیرها را پس از پیامبر (ص) بیان داشته‌اند. گستردگی احاطه اهل بیت در زمینه آیات قرآن باعث شده است که دیگر علما و مفسران، ائمه (ع) را پیشوا و مقتدای خود بدانند.

از جمله مفسرانی که در تفسیر خود به مقام والای اهل بیت ذیل برخی آیات اشاره کرده‌اند، آلوسی است. وی اگرچه به تعصب مشهور است اما در تفسیر خود (روح المعانی) به ذکر فضایل اهل بیت پیرامون برخی آیات پرداخته است.

آیات پیرامون فضایل اهل بیت (ع) در تفسیر روح المعانی به دو شکل قابل بررسی است، برخی به فضایل خاص و برخی به فضایل مشترک اهل بیت (ع) اشاره می‌کند. بر این اساس نگارنده در صدد است؛ به ذکر فضایل اهل بیت ذیل برخی آیات در تفسیر روح المعانی بپردازد و نشان دهد که؛ آلوسی از بزرگ مفسران اهل سنت نیز در تفسیر خود به فضایل ایشان نگاهی ویژه داشته است.

۲. پیشینه بحث

در این زمینه، تا جایی که نگارنده بررسی نموده است، کتاب، مقاله و پایان‌نامه‌ای که به صورت مستقل کار شده باشد مشاهده نگردیده، البته در مورد تفسیر روح المعانی چند مقاله مختصر کار شده که بیشتر به بررسی تفسیر، تبیین شبهات آلوسی پیرامون آیات نازل در شأن اهل بیت پرداخته است. از جمله: مقاله «نقد شبهه آلوسی بر امامت ائمه علیهم السلام در آیه ولایت» (ابراهیمی‌راد، ۱۳۸۶)، مقاله «بررسی دیدگاه آلوسی در آیه مباحله از منظر مفسران شیعه» (قاسم‌پور، ۱۳۸۹)، مقاله «گونه‌شناسی کاربرد روایات اهل بیت علیه السلام در تفسیر روح المعانی آلوسی» (خاکپور، ۱۳۹۱) و همچنین پایان‌نامه «پاسخ به شبهات آلوسی بغدادی در زمینه آیات نازل در شأن

اهل بیت علیهم السلام» (فکری، ۱۳۸۵) و همچنین پایان نامه «نقد و بررسی آرای آلوسی در زمینه امامت در تفسیر روح المعانی» (پیروزفر، ۱۳۸۹) و همچنین کتاب «اهل بیت علیهم السلام در تفاسیر اهل سنت» که در آن مولف به بررسی جایگاه اهل بیت علیهم السلام در تفاسیر اهل سنت می پردازد. (خاکپور و عابدی، ۱۳۹۱)

اما قابل ذکر است که در مورد فضایل اهل بیت در تفسیر روح المعانی مستندی در دست نیست و کار پژوهشی مستقلی صورت نگرفته است.

نویسندگان در این جستار با روش توصیفی - تحلیلی و با مبنا قرار دادن تفسیر روح المعانی به دنبال این اند که: آیا آلوسی در تفسیر خود به فضایل اهل بیت پرداخته است؟ آلوسی فضایل اهل بیت (علیهم السلام) را چگونه در تفسیر خویش جای می دهد؟

۳. در آمد

این بحث مشتمل بر دو بخش می باشد؛ بخش اول، به بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام و بخش دوم، به بررسی فضایل مشترک، که آیه در فضیلت عده ای نازل شده و اهل بیت (علیهم السلام) نیز جزء آنان هستند، می پردازد.

۳-۱) بخش اول: فضایل خاص اهل بیت (علیهم السلام)

اقرارهای آلوسی در مورد فضایل اهل بیت بسیار است که در این قسمت به اهم آنها پرداخته می شود:

۳-۱-۱) آیه ليله المبيت

آلوسی ذیل آیه: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ». (بقره/۲۰۷) و از میان مردم کسی است که جان خود را برای طلب خشنودی خدا می‌فروشد، و خدا نسبت به [این] بندگان مهربان است، چنین بیان می‌دارد: امامیه و برخی از ما گفته‌اند که این آیه درباره امام علی (ع)، زمانی که پیامبر (ص) او را در جای خود در رختخواب نهاد و به غار رفت، (ابتدای هجرت به مدینه) نازل شده است. (ر.ک: آلوسی، ۱۴۱۵ق، ۹۷/۲)

در دیگر تفاسیر شیعه و اهل سنت چنین آمده است: منظور از «الناس» حضرت علی (ع) است که برای رضای خدا، جان خود را در معرض خطر قرار می‌دهد. (فخر رازی، بی‌تا: ۲۱۳/۵؛ رک به: مجلسی، ۴۰۳ق: ۴۸/۲؛ حسکانی، ۴۱۱ق: ۱/۹۶، ۱۰۰ و ۱۹۶ و ...).

تفاسیر متعددی این جریان را به طور مفصل ذکر کرده‌اند، از جمله: حاکم نیشابوری در مستدرک الصحیحین می‌گوید: «این، حدیث معتبری است هر چند مسلم و بخاری در کتاب خود آن را نیاورده‌اند» (حاکم نیشابوری، ۴۱۱ق: ۴/۳) ابن ابی الحدید آورده است: «تمام مفسران گفته‌اند: این آیه درباره علی بن ابی طالب (ع) نازل شده است که در ليله المبيت در بستر رسول خدا خوابید. و این موضوع در حدی از تواتر است که جز کافر یا دیوانه آن را انکار نمی‌کند». (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق: ۲۶۲/۱۳)

آیه دیگری که اشاره به جریان ليله المبيت دارد آیه سی‌ام سوره انفال است: «وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يَخْرُجُوكَ وَيَمْكُرُوا بِاللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ». آلوسی در تفسیر این آیه، ابتدا داستان مشورت کفار در کشتن پیامبر (ص) را

نقل می‌کند؛ شیطان که به صورت شیخ نجدی درآمده بود و کشتن پیامبر را پیشنهاد داد و کفار قبول کردند؛ سپس می‌گوید: جبرئیل نزد رسول خدا آمد و عرض کرد: امشب بر رختخوابی که همیشه می‌خوابیدی، مخاب. وقتی مقداری از شب گذشته بود، کفار بر در خانه پیامبر جمع شده و در کمین او بودند تا موقعی که می‌خوابد، بر او هجوم برند. وقتی پیامبر جای آن‌ها را دید (که در کمین او هستند)، به علی (ع) فرمود: در رختخواب من برو و این بُردِ حضرمی سبز (رسول خدا هنگامی که می‌خواست بخوابد، در آن بُرد می‌خوابید) مرا بر روی خود بکش و بخواب؛ زیرا هیچ چیز که تو را ناراحت کند، به تو از آنها نخواهد رسید. و به پیامبر (ص) اجازه هجرت داده شد و با ابوبکر به سوی غار خارج شد و علی (ع) این شعرها را اشاره به متنی که خداوند بر او نهاده است، سرود:

وقیت بنفسي خير من وطئ الحصى	و من طاف بالبیت العتیق و بالحجر
رسول إله خاف أن يمكروا به	فنجاه ذو الطول الإله من المکر
و بات رسول الله في الغار آمنًا	و قد صار في حفظ الإله و في ستر
و بت أراعيهم و ما يتهموني	و قد وطنت نفسي على القتل و الأسر

(حاکم نیشابوری، ۱۴۱۱ ق: ۵/۳؛ آلوسی، ۱۴۱۵ ق: ۱۹۸/۹)

معنی:

- با جان خویش از کسی که بهترین انسان بود نگهداری کردم. روی زمین گام نهاد، همان کس که به خانه کعبه و حجر طواف فرمود.
- همان رسول خدا (ص) که از مکر دشمنان بی‌مناک بود - و خداوند قادر او را از مکر [و نقشه‌های شوم آنها] رهایی بخشید.

- و رسول خدا (ص) در غار در امن و امان، و در حفظ الهی و در پوشش قرار داشت.

- و من مراقب آنها [دشمنان] بودم و آنها باور نمی‌داشتند که من به جای پیامبرخواییده ام، در حالی که آماده برای کشته شدن و اسارت بودم.

۳-۱-۲) آیه انفاق

آلوسی در شأن نزول آیه «الَّذِينَ يُفْقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ». (بقره/۲۷۴) می‌گوید: «اینکه آیه در مورد چه کسی نازل شده، اختلاف نظر وجود دارد: عبدالرزاق و ابن منذر از ابن عباس نقل می‌کنند که آیه درباره علی (ع) نازل شده است. او چهار درهم داشت؛ یکی را در شب، یکی را در روز، یکی را آشکارا و دیگری را پنهانی در راه خدا انفاق کرد و در روایت است که پیامبر (ص) به او فرمود: چه چیزی تو را به این کار واداشت؟ عرض کرد: خواستم آنچه را که خداوند به من وعده داده، بر او لازم کنم؛ رسول خدا (ص) فرمود: همانا آن (وعده خدا) برای توست.» (ر.ک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۴۸/۲)

قابل ذکر است که روایت فوق با اندکی تفاوت در دیگر منابع اهل سنت نیز ذکر شده که از آن جمله است: ثعلبی در تفسیر این آیه از ابن عباس روایت ذیل را نقل کرده و محب طبری همین روایت را از ابن عباس نقل کرده، گرچه در نقل وی عبارت زیر با اضافه‌هایی، این چنین آمده است: «رسول خدا (ص) از علی (ع) پرسید: به چه منظور چهار درهم را این طور انفاق کردی؟ عرض کرد: به این امید که مستحق وعده خداوند شوم. رسول خدا (ص) فرمود: تو این استحقاق را یافتی. پس آیه شریفه‌ای را که نازل شده بود قرائت فرمود.»

محب طبری در ادامه می‌گوید: «مجاهد و ابن السائب و مقاتل نیز این حدیث را بیان کرده‌اند». (نیشابوری ثعلبی، ۱۴۲۲ق: ذیل آیه ۲۷۴ بقره؛ الطبری، ۱۴۰۸ق: ۲/۲۰۶؛ الاندلسی، ۱۴۰۳ق: ۱/۳۷۱؛ اسفراینی، ۱۳۷۵ش: ۱/۳۲۰؛ مظهري، ۱۴۲۵ق: ۱/۳۶۳) زمخشری در سبب نزول این آیه دو نظر را با عنوان «قیل» نقل می‌کند. در یک نقل ابوبکر را سبب نزول می‌داند و در یک قول، علی علیه‌السلام را انفاق کننده بر می‌شمارد: «در روایت آمده که علی (ع) تنها چهار درهم داشت و همه را در راه خدا و بدون ریا انفاق کرد. چه فاصله دوری است بین کسی که همه دارایی خود را در راه خدا انفاق می‌کند با کسی که قسمتی از آن را می‌بخشد. (کسانی که جریان را نقل نموده‌اند: ابن کثیر دمشقی، ۱۴۰۳ق: ۱/۵۷۸؛ قندوزی حنفی، بی‌تا: باب ۲۱، ۲۱۲؛ الشیرازی البیضاوی، ۱۹۸۸: ذیل آیه ۲۷۴ بقره، فراء بغوی شافعی، ۱۴۱۴ق: ۱/۱۹۷) (البته سیاست تشریک در فضائل را دنبال می‌کند). خطیب خوارزمی، ۱۳۷۵: ۲۸۱؛ واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵: ۱/۱۹۱، ذیل آیه ۲۷۴ بقره؛ حنفی نیشابوری، ۱۳۹۳: ۱/۱۰۹-۱۱۵؛ مبینی، ۱۳۷۶: ۱/۷۴۶؛ سیوطی، ۱۳۸۴: ۷۴؛ واحدی، ۱۹۸۴: ۵۰. (سه روایت از مجاهد، ابن عباس و کلبی)؛ صنعانی، بی‌تا: ۱/۳۷۱؛ رازی، بی‌تا: ۱/۲۱۵؛ بغوی شافعی، بی‌تا: ۱/۲۴۹، فخر رازی، ۱۴۱۵: ۷/۸۹؛ اندلسی عزناطی، ۱۹۹۹: ۲/۳۳۰)

۳-۱-۳ «... إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ». (آل عمران/۳۷)

آلوسی ذیل آیه فوق بیان می‌دارد: «ابویعلی از جابر نقل کرده، پیامبر (ص) روزهایی را گذراند و هیچ غذایی نخورده بود تا اینکه گرسنگی بر او سخت شد؛ در خانه‌های

همسرانش گردش کرد، ولی در نزد هیچ کدام از آنها چیزی نیافت؛ آن گاه نزد فاطمه (س) آمد و فرمود: ای دخترم! آیا در نزد تو چیزی هست بخورم؛ زیرا گرسنه‌ام؟ عرض کرد: خیر. وقتی پیامبر (ص) از نزد او خارج شد، یکی از همسایگان برای او دو قرص نان و تکه‌ای گوشت فرستاد. او هم در کیسه‌ای نهاد و گفت: من رسول خدا را برای خوردن این بر خود و هرکس در خانه‌ام است، ترجیح می‌دهم و همه اهل آن خانه گرسنه بودند و نیاز به خوردن غذا داشتند. حضرت زهرا (س) حسن یا حسین (ع) را نزد رسول خدا فرستاد [که او را دعوت کند]. پیامبر نزد او بازگشت. فاطمه (س) عرض کرد: خود و مادرم به فدای شما، خداوند چیزی فرستاد، آن را برای شما پنهان کردم. فرمود: دخترم کیسه غذا را بیاور. حضرت ظرف غذا را باز کرد و آن پر از نان و گوشت بود. وقتی که فاطمه (س) آن را دید، شگفت زده شد و دانست که آن برکتی از خدای تعالی است. او را سپاس گفت و غذا را نزد پیامبر (ص) نهاد. وقتی پیامبر آن را دید، خدا را سپاس گفت و فرمود: دخترم این از کجا برای تو آمده است؟ گفت: ای پدر «هو من عند الله، إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ»؛ آن گاه پیامبر، علی و حسن و حسین (علیهم السلام) و همه اهل بیتش را جمع کرد و خوردند تا سیر شدند و غذا به همین شکلی که بود (بدون کم شدن) باقی ماند و فاطمه (س) آن را بر همسایگانش تقسیم کرد». (الوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۴۱/۳؛ عیاشی، ۱۳۸۰ق: ۱۷۲/۱؛ طبری عاملی صغیر، ۱۴۱۳ق: ۱۴۵؛ طوسی، ۱۴۱۴ق: ۶۱۵؛ ابن حمزه طوسی، ۱۴۱۹ق: ۱۹۶؛ ابن طاووس، ۱۴۰۹ق: ۵۲۹/۱؛ ابن طاووس، ۱۳۷۶ش: ۳۷۶/۲؛ ابن طاووس، بی‌تا: ۱۳۱، اربلی، ۱۳۸۱ق: ۴۷۰/۱؛ شامی، ۱۴۲۰ق: ۴۶۱؛ بحرانی، ۱۴۱۱ق: ۱۷۰/۴؛ مجلسی، ۱۴۰۴ق: ۳۴۶/۵)

۳-۱-۴ آیه سقایه الحاج

الوسی در تفسیر آیه «أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ
الْآخِرِ وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ...»
(توبه/۱۹) پس از نقل روایتی می‌گوید: «بنابر روایات مختلف، آیه در مورد علی (ع)
و عباس نازل شده است. امیر (ع) به او (عباس) فرمود: ای عمو خوب بود به مدینه
هجرت می‌کردی. گفت: آیا من در کاری بهتر از هجرت نبودم؟ آیا حاجیان را آب
نمی‌دادم و خانه کعبه را آباد نمی‌کردم؟ (آیه نازل شد، مقام چه کسی بهتر است؟)
ظاهر این است که عباس در آن وقت مسلمان بوده؛ برخلاف آنچه که در غیر این
خبر از دیگر روایات آمده است؛ اما این آیه با بیان عدم مساوات ایشان در نزد
خدای تعالی با گروه دوم (اهل ایمان که علی (ع) به عنوان مصداق آن ذکر شده
است.) مناسبت دارد و اینکه گروه دوم نزد خداوند درجه بزرگ‌تر و بالاتری دارند؛
البته به گونه‌ای که گروه اول نیز (عباس و آب دهندگان به حاجیان و پرده داران
کعبه) از تمام فضیلت محروم نیستند؛ زیرا لفظ افعال تفضیل به کار برده شده است.»
(ر.ک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۶۷/۱۰)

در راستای سخن آلوسی آنچه ثعلبی در تفسیر خود از حسن، شعبی و محمدبن
کعب قرظی نقل کرده: «این آیه درباره علی (ع) و عباس و شیبه بن طلحه نازل شده
است. (ر.ک به: ثعلبی، ۱۴۲۲ق: تفسیر آیات توبه ۱۹-۲۰؛ خطیب خوارزمی،
۱۳۷۵ش: ۳۲۲-۳۲۱؛ اسفراینی، ۱۳۷۵ش: ۸۴۸/۲؛ مظهری، ۱۴۲۵ق: ۱۳۶/۴؛
اندلسی، ۱۹۹۲م: ۱۷/۳؛ سیوطی، ۱۴۱۰ق: ۱۸۶؛ واحدی، ۱۴۰۲ق: ۱۳۹)

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۲۷

۳-۱-۵) «الَّذِينَ ءَامَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ».
(رعد/۲۸)

آلوسی در ابتدا روایتی نقل می‌کند که پیامبر (ص) می‌فرمود: «[مصدق آیه] کسی است که خدای تعالی و رسول او و اصحابم را دوست داشته باشد. آن گاه می‌گوید: از علی (ع) نقل شده، پیامبر (ص) فرمود: مصداق آیه کسی است که خدای تعالی و رسول او و اهل بیت مرا [به راستی و نه به دروغ دوست داشته باشد] و مؤمنین حاضر و غائب را دوست داشته باشد و مراد این حدیث، تفسیر مقصود آیه، یعنی ذکر الله نیست؛ بلکه موصوفان به آنچه ذکر شد، کسانی هستند که خدا و رسولش، او را دوست دارند و همین گونه نیز هست؛ زیرا انفکاک بین این صفات (آرامش دل و دوستی خدا و رسول و اهل بیت) تحقق نمی‌یابد». (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۷۶/۱۳)

۳-۱-۶) «وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» (رعد/۴۳)

آلوسی در تفسیر آیه فوق می‌گوید: محمد بن حنیفه و امام باقر (ع) بنا بر تفسیر بحر المحيط، گفته‌اند: «مراد از من عنده، علی (ع)، و ظاهراً مراد از کتاب در این صورت، قرآن است. و قسم به جان خودم همه علم کتاب (قرآن) به صورت کامل در نزد اوست؛ اما ظاهراً او مراد آیه نیست». (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۲۸۵۴/۱۶)

حنفی قندوزی روایات بسیاری در تأیید اینکه مراد از «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» علی (ع) اسمی باشد، نقل می‌کند. از جمله: از عطیه عوفی از ابی سعید خدری (رضی الله عنه) نقل می‌کند که: از رسول خدا (ص) از آیه «الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنْ

الْكِتَابِ» پرسیدم که مقصود چه کسی است؟ فرمود: وزیر برادرم سلیمان بن داوود. از آیه «قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» پرسیدم، فرمود: او برادرم علی بن ابی طالب (ع) است. حنفی قندوزی روایات دیگری که مقصود از «عنده علم الکتاب» علی بن ابی طالب (ع) می باشد را نقل می کند». (رک: قندوزی حنفی، بی تا: ۲۴۱/۳۰؛ ابن مغزلی، ۱۳۹۴ق: حدیث ۳۶۱)

۷-۱-۳ «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَنْسَأَلَكَ رِزْقًا نَحْنُ نَزَّلُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى». (طه/۱۳۲)

آلوسی در مورد مصادیق اهل در آیه فوق به بحث پرداخته، و سپس در تفسیر واژه اهل می گوید: «مراد، اهل بیت هستند که در ذیل آیه تطهیر قصد شده اند و این نظر را تأیید می کند، ابن مردودیه و ابن عساکر و ابن نجار از ابوسعید خدری نقل کرده اند: وقتی آیه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» نازل شد، پیامبر (ص) هشت ماه (هر روز) هنگام نماز صبح دم در خانه علی (ع) می آمد و می فرمود: نماز، خدای تعالی شما را رحمت کند. «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب/۳۳) امامیه مانند آن را به سندهای مختلف نقل کرده است». (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۲۸۴/۱۶)

۸-۱-۳ «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ». (نور/۳۶)

آلوسی ذیل این آیه می گوید: «ابن مردودیه از انس بن مالک و بریده نقل کرده که: پیامبر (ص) این آیه را خواند، مردی در مقابل ایشان برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا اینها چه خانه هایی هستند؟ پیامبر (ص) فرمود: خانه های انبیاء (علیهم السلام). ابوبکر در مقابل ایشان برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا! آیا از این خانه ها، خانه علی و فاطمه (ع) هست؟ فرمود: آری، از بهترین این خانه هاست. او

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۲۹

اضافه می‌کند: اگر این روایت صحیح باشد سزاوار نیست به آن توجه کرد». (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۷۴/۱۸)

روایت فوق به طرق مختلفی و به تواتر در دیگر کتب شیعیان و اهل سنت به چشم می‌خورد و همه دلالت دارد بر این که منظور از این خانه‌ها، خانه علی و فاطمه (علیهم‌السلام) هست: (قمی، ۱۴۰۴ق: ۱۰۴/۲؛ فرات کوفی، ۱۴۱۰ق: ۲۸۲؛ کلینی، ۱۴۰۷ق: ۱۱۹/۸؛ ابن عقده کوفی، ۱۴۲۴ق: ۱۹۹؛ ابن بابویه، ۱۳۹۵ق: ۲۱۸/۱؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۵۳۲/۱)

۳-۱-۹ «مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَجْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَ مَا بَدَلُوا تَبْدِيلًا» (احزاب/ ۲۳)

آلوسی پس از نقل اقوال درباره مصداق این آیه می‌گوید: «در مجمع البیان، طبرسی از علی (ع) نقل می‌کند که ایشان فرمود: درباره ما آیه «رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ» نازل شده است و به خدا قسم من منتظر هستم و در توصیف ایشان به انتظار که از رغبت در منتظر خبر می‌دهد، گواهی صادقی بر اكمال اشتیاق ایشان به شهادت است» (ر.ک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۷۲/۲۱؛ ابن حیون، ۱۳۸۵ق: ۳۵۴/۲؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۵/۲)

۳-۱-۱۰ «وَ الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَ صَدَّقَ بِهِ أُوَّلِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ». (زمر/ ۳۳)

آلوسی می‌گوید: «ابن عساکر از سید بن صفوان که از یاران علی (ع) بود، و ابوالاسود و مجاهد در روایتی و از گروهی از اهل بیت (ع) و غیر ایشان نقل شده است که مقصود از «الذی صدق به»، علی (ع) است؛ برای اینکه او اولین کسی از

خردسالان است که ایمان آورد و پیامبر (ص) را تصدیق کرده است» (ألوسی، ۱۴۱۵ق: ۳/۲۴)

این مطلب که مقصود «الذی صدق به» علی (ع) است؛ در دیگر کتب به آن اشاره شده است که خود حاکی از تأیید این مطلب دارد؛ (ابن حیون، ۱۴۰۹ق: ۳۴۶/۲؛ ابن شهر آشوب مازندرانی، ۱۳۷۹ق: ۹۲/۳؛ استرآبادی، ۱۴۰۹ق: ۵۰۵)

۳-۱-۱۱) آیه «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ»

ألوسی ذیل آیه «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ/ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ/ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ/ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَانُ» (الرحمن/ ۱۹-۲۲) می‌گوید: «از تفسیرهای عجیب، خبری است که ابن مردودیه از ابن عباس نقل می‌کند، گفت: دو دریای به هم رسیده، علی و فاطمه (علیهم‌السلام) هستند. بین آن دو حائلی است که بر دیگری خروش نمی‌کنند. آن حائل پیامبر (ص) است. از آنها دو مروارید و گوهر خارج می‌شود. مروارید و مرجان، حسن و حسین (علیهم‌السلام) هستند.

او مانند این مطلب را از انس بن مالک نقل کرده که در آن، برزخ ذکر نشده است. طبرسی از امامیه در تفسیر خود، «مجمع البیان» همان روایت اول را از سلمان فارسی، سعید بن جبیر و سفیان ثوری نقل می‌کند. ولی معتقدم که اگر این صحیح باشد، تفسیر نیست؛ بلکه تأویل است؛ مانند تأویل‌هایی که صوفیه در مورد بسیاری از آیات قرآن انجام می‌دهند. در نزد من هریک از علی و فاطمه (ع) از لحاظ علم و فضل، بزرگ‌تر از اقیانوس هستند و هریک از حسن و حسین (ع) به مراتبی که قابل حساب نیست، از مروارید و مرجان، نورانی‌تر و درخشان‌تر هستند». (ألوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۰۷/۲۷). از آیاتی که در شأن حضرت فاطمه زهرا

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۳۱

(س) نازل شده آیه مبارکه «مرج البحرين يلتقيان بينهما برزخ لا يبغيان يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان» (الرحمن / آیه ۱۹ الی ۲۱) می‌باشد که اشاره به پنج تن آل عبا (ع) دارد؛ روایت فوق نه تنها از ابن عباس نقل شده بلکه به طرق مختلف از ائمه (ع) و دیگر روایات حدیثی نقل شده است؛ هم در تفاسیر شیعی و هم در تفاسیر اهل سنت این مطلب بیان شده است. این‌گونه تفسیر به عنوان تفسیری از باطن قرآن می‌باشد؛ روایت فوق در دیگر منابع ذکر شده از جمله: (رک به: سیوطی، ۱۴۰۳ق: ۱۰/۴؛ خطیب خوارزمی، ۱۳۷۵ش: ۱۱۲؛ قمی، ۱۴۰۴ق: ۳۴۴/۲؛ کوفی، ۱۴۱۰ق: ۴۵۹؛ ابن عقده کوفی، ۱۴۲۴ق: ۲۱۶؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲ش: ۶۵/۱؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۲۸۴/۲؛ فتال نیشابوری، ۱۳۷۵ش: ۱۴۸/۱؛ ابن بطریق، ۱۴۰۷ق: ۳۹۹؛ اربلی، ۱۳۸۱ق: ۳۲۴/۱؛ شامی، ۱۴۲۰ق: ۷۶۳؛ حلی، ۱۴۱۱ق: ۴۰۱؛ استرآبادی، ۱۴۰۹ق: ۶۱۴؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق: ۱۰۹/۵؛ بحرانی، ۱۳۷۴ش: ۲۳۴/۵؛ بحرانی، ۱۴۱۱ق: ۱۳۵/۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۹۷/۲۴؛ عروسی حویزی، ۱۴۱۵ق: ۱۹۱/۵؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۸ش: ۵۶۸/۱۲؛ ریحی، ۱۳۷۵ش: ۲۹۳/۲)

۱-۱۲-۳ آیه سابقون «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ / أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ». (واقعه / ۱۱-۱۰)

آلوسی می‌گوید: «در تعیین (سابقین) اختلاف شده و گفته‌اند: کسانی که به ایمان و طاعت هنگامی که حق ظاهر شده، پیشی گرفته‌اند هستند؛ بدون اینکه سستی و کوتاهی بورزند. این مطلب از عکرمه و مقاتل نقل شده است. ابن مردودیه از ابن عباس نقل می‌کند که این آیه درباره حزقیل مؤمن آل فرعون و حبیب نجار در سوره «یس» و علی بن ابی طالب (ع) نازل شده که هر یک از این‌ها بر امت خود پیشی گرفته بودند؛ اما علی (ع) افضل ایشان است». (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۳۲/۲۷)؛

ذکر این مطلب در دیگر تفاسیر که مطلب فوق را تأیید می‌کند، به این قرار است: (ابن مغزلی، ۱۳۹۴ق: ذیل آیه؛ دیلمی، ۱۴۰۶ق: ۵۸۱/۲؛ شافعی، بی‌تا: ۲۸۲/۲؛ حنفی نیسابوری، ۱۳۹۳ق: ۳۰۳/۲)

۳-۱-۱۳) آیه نجوی «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.» (مجادله/۱۲)

نزول آیه نجوا امتحان و محکی برای شیفتگان خالص و دلدادگان واقعی رسول خدا (ص) بود. به حکم این آیه، مؤمنان موظف شدند برای سخن گفتن با رسول خدا ابتدا صدقه‌ای را بپردازند؛ ولی با کمال تعجب برای آیت آیه، مصداقی جز علی (ع) یافت نشد. (خاکپور و عابدی، ۱۳۹۱: ۴۲۷)

آلوسی ذیل این آیه چنین می‌گوید: «ترمذی در حدیثی نیکو و جماعتی دیگر از علی (ع) نقل کرده که فرمود: وقتی این آیه نازل شد، پیامبر به من فرمود: نظر تو درباره یک دینار چیست؟ گفتم: این‌ها توانایی ندارند. فرمود: نصف دینار؟ عرض کردم توانایی ندارند. فرمود: چقدر؟ گفتم: به اندازه یک جو از دینار. فرمود: تو بسیار زاهد هستی. وقتی آیه «أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ...» (مجادله/۱۳) نازل شد، پیامبر (ص) فرمود: خداوند بر این امت تخفیف داد و بنا بر مشهور، هیچکس جز علی (ع) به این آیه عمل نکرده است.

حاکم و ابن منذر و عبدبن حمید و غیر ایشان از علی (ع) نقل کرده‌اند که فرمود: در کتاب خدا آیه‌ای است که هیچکس قبل و بعد از من بدان عمل نکرده است و آن، آیه نجواست. من دیناری داشتم، آن را به پنج درهم مبادله کردم و هر گاه با پیامبر

(ص) نجوا می‌کردم، درهمی می‌بخشیدم؛ سپس آیه نسخ شد و کس دیگری به آن عمل نکرد و این آیه «ءَأَشْفَقْتُمْ» نازل شد. (آلوسی، ۱۴۱۵:ق: ۳۱/۲۸)

همچنین میبیدی می‌نویسد: «و هیچ کس از صحابه به حکم این آیه نرفت، مگر علی بن ابی طالب. روی ان علیاً علیه السلام کان یقول: آیهٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ لَمْ يَعْمَلْ بِهَا أَحَدٌ قَبْلِي، وَ لَا يَعْمَلُ بِهَا أَحَدٌ بَعْدِي كَانَ لِي دِينَارٌ فَصَرَفْتُهُ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمٍ فَكُنْتُ إِذَا جِئْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ تَصَدَّقْتُ بِدِرْهَمٍ فَنَسَخَتْ وَ لَمْ يَعْمَلْ بِهَا أَحَدٌ غَيْرِي؛ از حضرت علی (ع) روایت شده است: آیه‌ای در قرآن است که احدی قبل از من و بعد از من، به آن عمل نکرده و نخواهد کرد، من یک دینار داشتم آن را به ده درهم تبدیل کردم و هر زمان می‌خواستم با رسول خدا صلی الله علیه و آله نجوا کنم، درهمی را صدقه می‌دادم، پس نسخ شد و احدی جز من به آن عمل نکرد.» (میبیدی، ۱۳۷۶ش: ۲۱/۱۰؛ اندلسی، ۱۹۹۲م: ۲۸۰/۵؛ هیچ کس به آیه عمل نکرد جز علی؛ واحدی، ۱۹۸۴م: ۲۳۵؛ شیرازی بیضاوی، ۱۹۸۸م: ۴۳/۵؛ شوکانی، بی‌تا: ۱۹۱/۵)

۳-۱-۱۴) آیه صالح المومنین: «...إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَ جِبْرِيْلُ وَ صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ» (تحریم/ ۴)

آلوسی پس از نقل روایاتی مصداق آیه را انبیاء معرفی می‌کند و می‌گوید: «گفته شده صالح مؤمنین، علی (ع) است، این مطلب را ابن مردویه و ابن عساکر از ابن عباس آورده‌اند و ابن مردویه از اسماء بنت عمیس نقل می‌کند: شنیدم رسول خدا (ص) می‌فرماید: «و صالح مؤمنین» علی بن ابی طالب (ع) است و امامیه از ابی جعفر (امام صادق علیه‌السلام) نقل کرده‌اند که پیامبر (ص) هنگامی که این آیه نازل شد، دست

علی (ع) را گرفت و فرمود: ای مردم، این صالح مؤمنین است». (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۵۲/۲۸)

نویسنده روح البیان نیز به نقل از مجاهد می‌گوید: مؤید این سخن، حدیث معروف «منزلت» است که پیامبر (ص) به علی (ع) فرمود: «انت منی بمنزله هارون من موسی؛ تو برای من در مقام و منزلت هارون از موسی هستی» زیرا عنوان «صالحین» در آیات قرآن برای انبیاء آمده است؛ از جمله در آیه «وَكَلَّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ» (انبیاء/۷۲) و در آیه «وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» (یوسف/۱۰۱؛ شعراء/۸۳) است که در اولی، عنوان «صالح» به جمعی از انبیاء و در دومی، به حضرت یوسف، اطلاق شده است و هنگامی که علی (ع) به منزله «هارون» باشد، پس او نیز، مصداق صالح است. (حقی بروسوی، ۱۴۰۵ق: ۵۳/۱۰؛ ابن عباس، بی‌تا: ۹۸/۶؛ الجوزی، ۱۳۸۴ق: ۳۱۱-۳۱۰/۸؛ الزمخشری، ۱۳۶۱ق: ۵۶۶/۴)

۳-۱-۱۵) آیه اذن واعیه «... وَ تَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» (حاقه/۱۲)

آلوسی می‌گوید: «در روایت آمده است که پیامبر (ص) به علی (ع) فرمود: ای علی! من خدا را خواندم که این گوش‌های با فهم را گوش‌های تو قرار دهد؛ علی (ع) فرمود: خبری نشنیدم که آن را فراموش کنم؛ در حالی که برای من گوش‌هایی قرار داده شده است (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۴۳/۲۸) که نیک در می‌یابد. این روایت که منظور از اذن واعیه، علی بن ابی طالب (ع) می‌باشد، در دیگر کتب اهل سنت نیز نقل شده است». (مراغی، ۱۹۹۸م: ۵۳/۲۵؛ سیوطی، ۱۴۰۳ق: ۲۶۷/۸)

۳-۲- بخش دوم: فضائل مشترک

آیاتی که دیگران هم می‌توانند شریک در وصف آیه باشند؛ اما نکته‌ای را باید مورد توجه قرار داد و آن اینکه در چنین مواردی هم اگر اهل بیت یا یکی از آنان به عنوان مصداق آیه بر شمرده شوند، مسلماً مصداق اتم و اکمل آن بوده‌اند: مثلاً آیه «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً...» (بقره/۲۷۴) که گفته شده است که در شأن حضرت علی (ع) است، از باب جری است و انجام این عمل از دیگران نیز احتمال دارد؛ ولی فضیلت ویژه از آن حضرت است؛ زیرا نخست، اگر مصداق دیگری در این حد وجود داشت، آن مصداق سبب نزول واقع می‌شد؛ عمل علی (ع) باعث شده است که این آیه نازل شود. (فکری، ۱۳۸۴ش: ۷۲-۷۳)

در این بحث فضایی را که آلوسی به صورت مشترک با دیگران برای اهل بیت (ع) بازگو می‌کند، بیان می‌شود که موارد آن بسیار است که به ذکر چند مورد پرداخته می‌شود:

۳-۲-۱) «أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...» (قصص/۶۱)

آلوسی می‌گوید: «آیه بنا بر آنچه ابن جریر از مجاهد نقل کرده است، درباره رسول خدا (ص) و ابوجهل نازل شده است و به صورت دیگر ابن جریر از مجاهد آورده است که آیه درباره حمزه و ابوجهل نازل شده و گفته شده است که درباره علی (ع) و ابوجهل نازل شده و این مطلب منسوب به محمد بن کعب و سدی است.» (آلوسی،

۱۴۱۵ق: ۱۹۹/۲۰؛ (حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۱/۵۶۳؛ اربلی، ۱۳۸۱ق: ۱/۳۱۳)

۳-۲-۲) «أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ...» (زمر/۲۲)

آلوسی می‌گوید: «آیه درباره علی (ع) و حمزه (ره) و ابولهب و فرزندش نازل شد؛ پس حضرت علی و حمزه (رض) کسانی هستند که خداوند سینه‌شان را برای اسلام گشایش داد و ابولهب و فرزندش از دل سنگها (قاسیه قلوبهم) هستند». (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۲۵۸/۲۲؛ قمی، ۱۴۰۴ق: ۲۴۸/۲؛ ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، ۱۳۷۹ق: ۸۰/۳؛ عاملی نباطی؛ ۱۳۸۴ق: ۷۴/۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۹۶/۳۵)

۳-۲-۳) آیه مسؤلون: «وَقَفُّوهُمْ إِنِّهُمْ مَسْئُولُونَ.» (صافات/۲۴)

آلوسی ذیل آیه فوق می‌گوید: معنای آیه چنین است که از ولایت علی (ع) پرسیده می‌شود و آن را از ابی سعید خدری نقل کرده‌اند و سزاوارترین این اقوال آن است که سؤال از عقاید و اعمال است و رأس آن «لا اله الا الله» است و از مهم‌ترین این سؤالاها، ولایت حضرت علی (ع) است که خداوند چهره‌اش را همواره گرامی دارد. (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۸۰/۲۳)

این روایت که در قیامت از ولایت امیر المؤمنین (ع) می‌پرسند. در دیگر منابع از این قرار است: (رک به: حسکانی، ۴۱۱ق: ۱۶۲/۲؛ هیتمی، ۴۳۷/۲؛ قمی، ۱۴۰۴ق: ۲۲۲/۲؛ حسن بن علی (ع)، ۱۴۰۹ق: ۴۰۵؛ حمیری، ۱۴۱۳ق: ۷؛ کوفی، ۱۴۱۰ق: ۳۵۵؛ ابن حیون، ۱۴۰۹ق: ۲۳۴/۱؛ ابن بابویه، ۱۳۷۸ش: ۵۸/۲؛ ابن بابویه، ۱۴۰۳ق: ۶۷؛ مرزبانی، ۱۳۷۸ش: ۴۷؛ طوسی، ۱۴۱۴ق: ۲۹۰؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۴۲۳/۱؛ طبری عاملی، ۱۳۸۳ق: ۱۴۴/۲؛ ابن شهر آشوب مازندرانی، ۱۳۶۹ق: ۱۰۵/۲؛ ابن شهر آشوب مازندرانی، ۱۳۷۹ق: ۱۵۲/۲؛ ابن شاذان قمی، ۱۳۶۳ش: ۸۴؛ ابن شاذان قمی، ۱۴۲۳ق: ۶۵؛ ابن طاووس، ۱۳۷۴ش: ۱۹۵؛ ابن

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۳۷

طاووس، ۱۴۱۱ق: ۱۴۶؛ العسقلانی، ۸۴؛ اربلی، ۱۳۸۱ق: ۳۰۵/۱؛ عاملی نباطی،
۱۳۸۴ق: ۲۷۹/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۶۸/۸؛ عروسی حویزی، ۱۴۱۵ق: ۴۰۱/۴)

۴-۲-۳ «أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ
الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ...» (ص/۲۸)

آلوسی پس از اقوالی می گوید: «در روایت دیگری از ابن عباس که آن را ابن عساکر
نقل کرده است، آمده که ابن عباس گفت: «الذین آمنوا» علی (ع)، حمزه و عبیدبن
حرث هستند، و «الْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ»، عقبه، ولید بن عتبه و شیبیه هستند و اینها
کسانی اند که در روز جنگ بدر با یکدیگر مبارزه می کردند». (آلوسی، ۱۴۱۵ق:
۱۸۹/۲۳؛ (فرات کوفی، ۱۴۱۰ق: ۳۵۹؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۱۷۱/۲؛ مجلسی،
۱۴۰۳ق: ۲۹۸/۱۹)

۵-۲-۳ «أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ...» (جاثیه/۲۱)

آلوسی می گوید: «از کلبی روایت شده است که عتبه، شیبیه و ولیدبن عتبه به علی (ع)
و مؤمنین گفتند: به خدا قسم شما هیچ ارزشی ندارید (و عقیده شما را فایده‌ای
نیست) و اگر آنچه می گوئید، حق باشد، حال ما بهتر از حال شما در آخرت خواهد
بود؛ همان طور که در دنیا نیز وضع ما از شما بهتر است و لذا آیه «ام حسب الذین
...» نازل شد» (رک: آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۱۵۱/۳۵؛ کراچکی، ۱۴۱۰ق: ۹۰/۱؛

حسکانی، ۱۳۸۰ش: ۲۵۹؛ اربلی، ۱۳۸۱ق: ۳۰۵/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۶۵۷/۳۱)

۳-۲-۶) «... لا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَ أَتَتْهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَ يُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.» (مجادله/۲۲)

آلوسی می‌گوید: «گفته شده که این آیه درباره علی (ع)، حمزه و عبیده حرث که عتبه و شیبیه، دو پسر ربیع و ولید بن عتبه، را در روز بدر کشته‌اند، نازل شده است. تفصیل داستان چنین است که: ابو داوود از علی (ع) نقل می‌کند که فرمود: در روز جنگ بدر، عتبه بن ربیع به همراه فرزند و برادرش پیش آمدند و او را صدا زد: چه کسی مبارزه می‌کند؟ رسول خدا (ص) فرمود: ای حمزه، ای علی، ای عبیده برخیزید.» (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۳۷/۲۸؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۳۲۹/۲) حسکانی بیان داشته که در مورد حضرت علی علیه السلام نازل شده است.

۳-۲-۷) «إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ.» (مطففین/۲۹)

آلوسی می‌گوید: «در تفسیر بحر المحيط آمده است که علی (ع) و گروهی از مومنان با او از کنار عده‌ای از کفار مکه گذر کردند؛ کفار خندیدند و مسخره شان کردند؛ آیه نازل شد «ان الذين...» پیش از آنکه علی (ع) به رسول خدا (ص) برسند، و در «کشاف» می‌گوید: این حکایت از منافقان است؛ آنها گفتند: امروز پروردگار ما (یعنی آقای ما) این اصلع است (اصلع: آن که موهای جلوی سر او ریخته است) منظورشان علی (ع) بود که البته این را برای استهزاء گفته‌اند؛ سپس آیه نازل شد.»

(آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۷۱/۳)

۳-۲-۸) «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ / إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» (عصر/۲-۳)

آلوسی ذیل آیه می‌گوید: «مراد از موصول (الذین) تنها علی (ع) و سلمان فارسی (ره) نیستند، بلکه هر کسی است که متصف به ویژگی‌های جمله صله (آمنوا و عملوا الصالحات) باشد را شامل می‌شود؛ همان‌طور که از بیان ابن عباس در روایت بر می‌آید با نام بردن این دو گمان می‌شود که این دو در عموم این صفات به طریق اولی داخل‌اند. (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۲۲/۳۰). در تأیید مستندات آلوسی اینکه مراد از موصول امام علی (ع) می‌باشد در دیگر منابع به این مطلب اشاره شده است از جمله: (رک به: قمی، ۱۴۰۴ق: ۴۴۱/۲؛ فرات کوفی، ۱۴۱۰ق: ۶۰۷؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۴۸۰/۲؛ اربلی، ۱۳۸۱ق: ۳۱۴/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۴۳/۳۵)

۳-۲-۹) «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» (کوثر/۱)

آلوسی می‌گوید: «گفته شده «کوثر» فرزندان پیامبر (ص) هستند؛ زیرا سوره در رد کسی نازل شده است که پیغمبر را برای نداشتن فرزند، سرزنش کرد و سپاس خداوند را که آنها امروز بسیارند و زمین را پر کرده‌اند». (آلوسی، ۱۴۱۵ق: ۲۲۴/۳۰؛ بیضاوی شیرازی، ۱۴۱ق: ۳۴۲/۵)

۴. نتیجه

اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) بعد از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) وظیفه تفسیر و تبیین آیات قرآن را بردوش داشتند. آگاهی و احاطه اهل بیت علیهم السلام در زمینه تفسیر آیات قرآن آنقدر وسیع است که دیگر علما و مفسران، ائمه (علیهم السلام) را پیشوا و مقتدای خود می‌دانستند.

سید محمود آلوسی صاحب تفسیر بزرگ روح المعانی در قرن سیزده است، که در نوع خود یکی از جامع‌ترین تفاسیر اهل سنت به شمار می‌رود. وی اگرچه نسبت به اهل بیت و تشیع تعصب داشته و موضع‌گیری ویژه‌ای دارد، اما در تفسیرش به ذکر فضایل اهل بیت، می‌پردازد؛ که خود حاکی از نگاه آلوسی به جایگاه و فضایل ایشان در تفسیر قرآن می‌باشد. ذکر فضایل اهل بیت در تفسیر روح المعانی به دو گونه قابل مشاهده است؛ که برخی از آن فضایل، خاص اهل بیت‌اند و برخی مشترک؛ که در فضیلت عده‌ای نازل شده است که علی (ع) و یا اهل بیت (ع) از آن جمله‌اند. باید اذعان داشت که اقرارهای آلوسی در مورد فضایل اهل بیت (ع) بسیار است؛ فضایل خاص شامل: آیه نجوی، آیه انفاق، آیه سقایه الحاج و.. و فضایل مشترک که به تفصیل ذکر شد. آلوسی در ذیل این آیات به ذکر فضایل اهل بیت (ع) پرداخته است.

کتابنامه

۱. قرآن کریم، با ترجمه محمد مهدی فولادوند.
۲. ابراهیمی‌راد، محمد (۱۳۸۶ش)، «نقد شبهه آلوسی بر امامت ائمه علیهم السلام در آیه ولایت»، مجله: مقالات و بررسی‌ها، بی‌جا، ۱-۱۲.
۳. ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبة الله، (۱۴۰۴ ق)، شرح نهج البلاغة لابن ابی الحدید، محقق / مصحح: ابراهیم، محمد ابوالفضل، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، نوبت چاپ: اول
۴. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲ش)، الخصال، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، قم: جامعه مدرسین، نوبت چاپ: اول.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸ ق)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، محقق / مصحح: لاجوردی، مهدی، تهران: نشر جهان، نوبت چاپ: اول.

بررسی فضایل اهل بیت عليهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۴۱

۶. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵ ق)، کمال الدین و تمام النعمة، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، تهران: اسلامیه.
۷. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۳ ق)، معانی الأخبار، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، نوبت چاپ: اول.
۸. ابن بطریق، یحیی بن حسن (۱۴۰۷ ق)، عمدة عیون صحاح الأخبار فی مناقب إمام الأبرار، قم: جماعة المدرسين بقم، مؤسسة النشر الاسلامی، نوبت چاپ: اول.
۹. ابن جوزی، عبد الرحمن بن علی، (۱۴۳۱ ق)، زاد المسیر فی علم التفسیر، بیروت: دارالکتاب العربی.
۱۰. ابن حمزه طوسی، محمد بن علی (۱۴۱۹ ق)، الثاقب فی المناقب، محقق / مصحح: علوان، نبیل رضا، قم: انصاریان، نوبت چاپ: سوم.
۱۱. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی (۱۳۸۵ ق)، دعائم الإسلام، محقق / مصحح: فیضی، آصف، قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، نوبت چاپ: دوم.
۱۲. ابن حیون، نعمان بن محمد (۱۴۰۹ ق)، شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار عليهم السلام، محقق / مصحح: حسینی جلالی، محمد حسین، قم: جامعه مدرسین، نوبت چاپ: اول.
۱۳. ابن شاذان قمی، أبو الفضل شاذان بن جبرئیل (۱۳۶۳ ش)، الفضائل، قم: رضی، نوبت چاپ: دوم.
۱۴. ابن شاذان قمی، أبو الفضل شاذان بن جبرئیل، (۱۴۲۳ ق)، الروضة فی فضائل أمير المؤمنين علی بن أبی طالب علیهما السلام، قم: مكتبة الأمين، نوبت چاپ: اول.
۱۵. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۱۳۷۹ ق)، مناقب آل أبی طالب عليهم السلام (لابن شهر آشوب)، قم: علامه، نوبت چاپ: اول.
۱۶. ابن طاووس، احمد بن موسی (۱۴۱۱ ق)، بناء المقالة الفاطمية فی نقض الرسالة العثمانية، محقق / مصحح: عدنانی غریفی، علی، قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، نوبت چاپ: اول.
۱۷. ابن طاووس، علی بن موسی (بی تا)، سعد السعود للنفوس منضود، قم: دار الذخائر، نوبت چاپ: اول.

۱۴۲ دو فصلنامه تفسیر پژوهی

۱۸. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۷۴ ش)، الطرائف / ترجمه داود إلهامی، مترجم: إلهامی، داوود، قم: نوید اسلام، نوبت چاپ: دوم.
۱۹. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۷۶ ش)، الإقبال بالأعمال الحسنة، محقق / مصحح: قیومی اصفهانی، جواد، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۲۰. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۰۹ ق)، إقبال الأعمال، تهران: دار الکتب الإسلامیه، نوبت چاپ: دوم.
۲۱. ابن عساکر، ابوالقاسم علی بن الحسن بن هبه الله (بی تا)، تاریخ مدینه دمشق، تحقیق: نشاط غزاوی، دمشق: دارالفکر.
۲۲. ابن عقده کوفی، احمد بن محمد (۱۴۲۴ ق)، فضائل أمير المؤمنين علیه السلام، محقق / مصحح: حرز الدین، عبد الرزاق محمد حسین، قم: دلیل ما، نوبت چاپ: اول.
۲۳. ابن عقده کوفی، احمد بن محمد (۱۴۲۴ ق)، فضائل أمير المؤمنين علیه السلام، محقق / مصحح: حرز الدین، عبد الرزاق محمد حسین، قم: دلیل ما، نوبت چاپ: اول.
۲۴. ابن کثیر، عماد الدین ابوالفداء اسماعیل (۱۹۸۷م)، تفسیر قرآن العظیم، بیروت: دارالمعرفه.
۲۵. ابن مغزلی، علی بن محمد (۱۳۹۴ق)، المناقب، تهران: چاپ اسلامیہ.
۲۶. اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱ ق)، کشف الغمة فی معرفة الأئمة، محقق / مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، تبریز: بنی هاشمی، نوبت چاپ: اول.
۲۷. اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱ ق)، کشف الغمة فی معرفة الأئمة، محقق / مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، تبریز: بنی هاشمی، نوبت چاپ: اول.
۲۸. استرآبادی، علی (۱۴۰۹ ق)، تأویل الآیات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، محقق / مصحح: استاد ولی، حسین، قم: مؤسسة النشر الإسلامی، نوبت چاپ: اول.
۲۹. استرآبادی، علی (۱۴۰۹ ق)، تأویل الآیات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، محقق / مصحح: استاد ولی، حسین، قم: مؤسسة النشر الإسلامی.

بررسی فضایل اهل بیت علیهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۴۳

۳۰. اسفراینی، عمادالدین (۱۳۷۵ش)، تفسیر تاج التراجم، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی-فرهنگی.
۳۱. آلوسی، ابی الفضل شهاب الدین محمد (۱۴۱۵ق)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و سبغ مثنائی، دار احیاء التراث العربی.
۳۲. آلوسی، ابی الفضل شهاب الدین محمد (۱۴۱۵ق)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و سبغ مثنائی، دار احیاء التراث العربی.
۳۳. اندلسی العزناطی، محمد بن یوسف الشهیر بآنی حیان (۱۹۹۹م)، البحر المحیط فی التفسیر، قاهره: المكتبة التجارية المصطفی احمد بارز.
۳۴. بحرانی، هاشم بن سلیمان (۱۳۷۴ش)، البرهان فی تفسیر القرآن، محقق / مصحح: قسم الدراسات الإسلامية مؤسسة البعثة، قم: مؤسسه بعثه، نوبت چاپ: اول.
۳۵. بحرانی، هاشم بن سلیمان (۱۴۱۱ق)، حلیة الأبرار فی أحوال محمد و آله الأطهار علیهم السلام، قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، نوبت چاپ: اول.
۳۶. بحرانی، هاشم بن سلیمان، (۱۴۱۱ق)، حلیة الأبرار فی أحوال محمد و آله الأطهار علیهم السلام، قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، نوبت چاپ: اول.
۳۷. بیضاوی شیرازی، عبد الله بن محمد بن علی (۱۴۱۸ق)، أنوار التنزیل و أسرار التأویل، بیروت: نشر دار احیاء التراث العربی.
۳۸. پیروزفر، سیما، ۱۳۸۹، «نقد و بررسی آراء آلوسی در زمینه امامت در تفسیر روح المعانی»، قم: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.
۳۹. ثعلبی، احمد بن ابراهیم (۱۴۲۲ق)، الكشف و البیان، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۴۰. حاکم نيسابوری، أبو عبدالله محمد بن عبدالله (۱۴۱۱ق)، المستدرک علی الصحیحین، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، بیروت: دار الکتب العلمیة، چاپ اول.
۴۱. حسکانی، عبید الله بن عبدالله (۱۴۱۱ق)، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، محقق / مصحح: محمودی، محمدباقر، تهران: التابعة لوزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامی، مجمع إحياء الثقافة الإسلامية، نوبت چاپ: اول.

۴۲. حسن بن علی علیه السلام، امام یازدهم (، ۱۴۰۹ ق)، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام، محقق / مصحح: مدرسه امام مهدی علیه السلام، قم: مدرسه الإمام المهدي عجل الله تعالى فرجه الشريف، نوبت چاپ: اول.
۴۳. حقی بروسوی (بورسایي) حنفی صوفی، اسماعیل (۱۴۰۵ق)، روح البیان، چاپ هفتم، بی جا: دارالاحیاء التراث العربی.
۴۴. حمیری، عبد الله بن جعفر (۱۴۱۳ ق)، قرب الإسناد، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، نوبت چاپ: اول.
۴۵. حنفی نیسابوری، عبید الله بن احمد (۱۳۹۳ق)، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، تحقیق: محمد باقر المحمودی، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، الطبعة الاولى.
۴۶. خاکپور، حسین و احمد عابدی (۱۳۹۱ش)، اهل بیت عليهم السلام در تفاسیر اهل سنت، قم: انتشارات زائر.
۴۷. خاکپور، حسین، (۱۳۹۰ش)، «گونه شناسی کاربرد روایات اهل بیت عليهم السلام در تفسیر روح المعانی آلوسی» مجله: حسنا: فصلنامه تخصصی تفسیر، علوم قرآن و حدیث، شماره نشریه: ۸، ۱۰۵-۹۱.
۴۸. خطیب خوارزمی، ضیاء الدین (۱۳۷۵ش)، المناقب، ترجمه: ابوالقاسم حقیقی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۴۹. دیلمی، ابوشجاع شیرویه (۱۴۰۶ق)، الفردوس بمأثور الخطاب، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۵۰. زمخشری، محمود (۱۴۰۷ق)، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، بیروت: دارالکتب العربی.
۵۱. سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن (۱۴۰۷ق)، الاتقان فی علوم القرآن، بیروت: دار ابن کثیر.
۵۲. سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن. (۱۴۰۳ق)، الدر المنثور فی التفسیر المأثور، بیروت: دارالفکر.

بررسی فضایل اهل بیت عليهم السلام در تفسیر روح المعانی ۱۴۵

۵۳. شامی، یوسف بن حاتم (۱۴۲۰ ق)، الدر النظیم فی مناقب الأئمة اللہامیم، قم: جامعہ مدرسین، نوبت چاپ: اول.
۵۴. شوکانی، محمد بن علی (بی تا)، فتح القدير الجامع بین الروایه و الدرايه فی علم التفسیر، بیروت: دارالمعرفه.
۵۵. شیرازی البیضاوی، ناصر الدین ابی السعید عبدالله بن عمر بن محمد (۱۹۸۸ م)، تفسیر البیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل)، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۵۶. صنعانی، عبدالرزاق بن همام (بی تا)، تفسیر عبدالرزاق، تحقیق: محمود محمد عبده، الطبعة الاولى، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۵۷. طبری آملی صغیر، محمد بن جریر (۱۴۱۳ ق)، دلائل الإمامة، محقق / مصحح: قسم الدراسات الإسلامية مؤسسة البعثة، قم: بعثت، نوبت چاپ: اول.
۵۸. طبری آملی، عماد الدین ابی جعفر محمد بن ابی القاسم (۱۳۸۳ ق)، بشارة المصطفى لشيعة المرتضى نجف: المكتبة الحيدرية، نوبت چاپ: دوم.
۵۹. طريحي، فخر الدين بن محمد (۱۳۷۵ ش)، مجمع البحرين، محقق / مصحح: حسینی اشکوری، احمد، تهران: مرتضوی، نوبت چاپ: سوم.
۶۰. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ ق)، الأمالی، محقق / مصحح: مؤسسة البعثة، قم: دار الثقافة، نوبت چاپ: اول.
۶۱. عاملی نباطی، علی من محمد (۱۳۸۴ ق)، الصراط المستقیم إلى مستحقی التقدیم، محقق / مصحح: رمضان، میخائیل، نجف: المكتبة الحيدرية، نوبت چاپ: اول.
۶۲. عروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه (۱۴۱۵ ق)، تفسیر نور الثقلین، محقق / مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، قم: اسماعیلیان، نوبت چاپ: چهارم.
۶۳. علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۱ ق)، كشف اليقين فی فضائل أمير المؤمنين عليه السلام، محقق / مصحح: درگاهي، حسین، تهران: وزارت ارشاد، نوبت چاپ: اول.

۱۴۶ دو فصلنامه تفسیر پژوهی

۶۴. علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۹۸۲ م)، نهج الحق و كشف الصدق، بیروت: دار الكتاب اللبنانی، نوبت چاپ: اول.
۶۵. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ ق)، تفسیر العیاشی، محقق / مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، تهران: المطبعة العلمية، نوبت چاپ: اول.
۶۶. فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۷۵ ش)، روضة الواعظین و بصیرة المتعظین (ط-تقديمة)، قم: انتشارات رضی، نوبت چاپ: اول.
۶۷. فخر رازی، محمد بن عمر (بی تا)، مفاتیح الغیب، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۶۸. فراء، یحیی بن زیاد (۱۴۳۲ ق)، معانی القرآن، بیروت: عالم الكتب.
۶۹. فکری، مسعود (۱۳۸۴ ش)، پندارها و پاسخها: نقدی بر تفسیر روح المعانی در زمینه آیات مربوط به اهل بیت علیهم السلام، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیهم السلام.
۷۰. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۱۵ ق)، تفسیر الصافی، محقق / مصحح: اعلمی، حسین، تهران: مکتبه الصدر، نوبت چاپ: دوم.
۷۱. قاسم پور، محسن، (۱۳۸۹ ش)، «بررسی دیدگاه آلوسی در آیه مباهله از منظر مفسران شیعه» مجله: مطالعات اسلامی (علوم قرآن و حدیث)، شماره نشریه: ۸۴، تهران، ۱۳۶-۱۱۳.
۷۲. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ ق)، تفسیر القمی، محقق / مصحح: موسوی جزائری، طیب، قم: دار الكتاب، نوبت چاپ: سوم.
۷۳. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا (۱۳۶۸ ش)، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، محقق / مصحح: درگاهی، حسین، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، نوبت چاپ: اول.
۷۴. قندوزی حنفی، سلیمان بن ابراهیم (بی تا)، ینابیع الموده، ترجمه: مرتضی توسلیان، تهران: بزرگمهر.
۷۵. کراچکی، محمد بن علی (۱۴۱۰ ق)، کنز الفوائد، محقق / مصحح: نعمه، عبد الله، قم: دارالذخائر.